

YAŞLILAR İÇİN CAMİ TEMELLİ SOSYAL/DİNİ HİZMETLER

Özcan GÜNGÖR (*)

ÖZ

Yaşlılık, önlenemeyen bir süreç olmakla birlikte, her yaşam evresinin içerdiği birçok sorun, beklenti ve avantaja sahip bir dönemi ifade eder. Günümüzde dini değerlere dayanan cami temelli sosyal hizmetler yaşlılar için anlamlı bir dünyada varlıklarını sürdürmeleri adına son derece önemlidir. Çünkü başta yalnızlık olmak üzere pek çok dönemsel sorunun çözümünü cami ortamında bulmak ve bu yolla yaşlılar için camiyi daha fonksiyonel konuma getirmek mümkündür. Bu konuda yetkili kurum olarak Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kurumsal olarak ve onun din hizmetleriyle ilgili personelinin de bireysel olarak, ülkemizde giderek artan yaşlılık konusuna ve yaşlılara dönük hizmetlerinin niteliğine yeniden eğilmelerinde yarar görülmektedir. Biz bu çalışmada yaşlılar için cami temelli sosyal hizmetlere, yaşlıların en temel sosyo-psikolojik durum tablillerini ve beklentilerini gözönüne alarak bir katkı yapmaya çalıştık. Bu çalışma Erzurum Palandöken Güneş Camii'nden gözlem ve şahsi tecrübelerle dayalı olarak elde edilen verilerle yürütülmüştür. Buna göre normal cami içi din hizmetlerini yürüten din görevlilerinin (aktif görev) çağımızda en çok karşılaşılan insani ve sosyal ihtiyaçlara cevap bulmak adına yaşlılara karşı sosyal hizmet bağlamında daha gayretli ve farklı yöntemleri kullanmalarının (proaktif görev), din hizmetlerinin kalitesini artıracığı gibi cemaatte de istenilen sonuçları ortaya çıkaracağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yaşlılık, Yaşlılık Beklentileri, Manevi Sosyal Hizmet, Cami, Din Görevlileri.

ABSTRACT

Mosque-Based Social/Religious Services for the Elderly

Aging is a process that can't be avoided, but it has a lot of problems and advantages as is the case in all stages of the life cycle. Today, the mosque-based social services which depend on religious values for the elderly is of utmost importance

* Yrd. Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü
Din Sosyolojisi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.
(ogungor@atauni.edu.tr; ozcangungor@yahoo.com)

for them to maintain a significant presence in the World. Because, it is possible to find a solution for the periodic problems of the elderly, especially the loneliness, through the mosque and to set the mosque at the heart of the modern life. Since the rate of aging is increasing in our country periodically, the Presidency of Religious Affairs as the competent authority and its personnel related to the religious services individually have to focus and reconsider the aging issues and the quality of social services. In this study, we tried to draw a framework and analyze what mosque-based social services might contain for the elderly, taking into account the most basic socio-psychological situation and expectations of the elderly. This study data was conducted from Erzurum Palandöken Güneş Mosque with basis of observation and own experience. According to the study, if the religious leaders who lead basic daily prayers (as an active duty) use different methods and are more enthusiastic (as a proactive duty) in terms of solving the most common human and social needs in the context of social/religious services for the elderly in our age, the quality of religious/social services will improve and produce the desired results in the congregation.

Keywords: *Aging, Elderly's expectations, Spiritual Social Services, Mosque, Religious Leaders.*

Giriş

Yaşlanma, bireysel olmakla birlikte, toplumsal değerler ve diğer etkenler, toplumda yaşlıya ve yaşlılığa verilen değeri ve yeri belirlemektedir. Bu nedenle yaşlılık, sadece biyolojik bir olay olmayıp aynı zamanda toplumsal ve kültürel bir olaydır.¹ Yaşlılık döneminde fiziksel olarak kendisini aciz hissedilen insanın, durumunu sorgulaması, boş zamanları değerlendirmenin en anlamlı yolunun inanç temelli uygulamalar olması, ibadetlerin sosyal ilişki ağlarını güçlendirmesi, ibadetlerdeki durağanlığa bağlı olarak bu etkinliklerin hayatın yavaş akan temposuna uygun olması, bir kurumun içinde kendisine ihtiyaç duyulduğunun hissedilmesi, sosyal etkinlik olarak ibadet mekanlarında imkanlar bulunması ve belki de en önemlisi 'en üstün güç olana' sığınma ve yardım dileme imkanının dinde olması, yaşlılık dönemi dini yaşamı ve beklentilerini anlaşılır kılmaktadır.² Diğer taraftan yaşlılık dönemi beklentileri aynı zamanda yaşlılık ve cami temelli sosyal hizmetler ilişkisinin boyutlarını anlamak açısından da önemli ipuçları olmaktadır.³

1 Emiroğlu, Vedia. *Yaşlılık ve Yaşlının Sosyal Uyumu*, Şafak Matbaacılık, Ankara, 1995.

2 Akgül, Mehmet. "Yaşlılık ve Dindarlık: Dindarlık, Hayattan Zevk Alma ve Mutluluk İlişkisi -Konya Huzurevi Örneği" *Dini Araştırmalar*, 19: 7 (2004), s.21-23.

3 Güngör, Güngör, "Yaşlılık ve Din", *Din Sosyolojisi El Kitabı*, Edi., Akyüz, N.-Çapçoğlu, İ., Grafiker Yayınları, Ankara, 2012, s.258.

Sosyal hizmetler, “insanların sağlık ve iyilik hallerinin geliştirilmesinde, insanların başkalarına bağımlı olma hallerinin önlenmesinde ve kendilerine daha yeterli hale gelmelerinde, aile bağlarının güçlendirilmesinde, fertlerin, ailelerin, grupların veya toplulukların sosyal işlevlerini başarıyla yerine getirebilmelerinde yardımcı olmak maksadıyla sosyal hizmet uzmanları ve diğer profesyonel elemanlar tarafından gerçekleştirilen etkinlikler bütünüdür”.⁴ Dini içerikli sosyal hizmetler ise, sosyal hizmet türlerinden birini teşkil eden, dini değerlere dayanan bir sosyal hizmet anlayışı ve uygulamasıdır.⁵

Hristiyanlıkta ibadet ve sosyal hayat ortamı olarak kilise temelli sosyal ilişkiler dinin sosyolojik açıdan incelenmesinde baştan beri önemli bir yer işgal etmektedir.⁶ Bu bağlamda Müslümanlarla ilgili çalışmalarda cami ve cami cemaati, doğası gereği kilise gibi ele alınmamaktadır. Çünkü Kilise gerek yetkileri, gerek imkanları, gerek üyeleri ve üyelik sistemi ve gerekse kurumsal yapısı itibarıyla ibadet yeri olması dışında büyük oranda cami ve cami cemaatinden ayrılmaktadır. Yapılan çalışmalarda bireylerin dini sosyalleşmesinde camilerin büyük bir önem taşıdığı görülmektedir. Din sosyolojisi açısından da dini tecrübelerin yaşandığı/aktarıldığı yer olarak bireyin dinle ilgili somut gerçeklerle/imgelerle karşılaştığı mekan olması ve yaşlıların sosyalleşmesinde aile ile birlikte en etkin kurum olması nedeniyle cami ve fonksiyonları önemlidir. Öyle ki Türkiye’de yapılan din sosyolojisi alan çalışmalarında fertlerin dini bakımdan toplumun normlarını öğrenmesinde etkili olan dini bilgileri aileden, okuldan, Kur’an Kurslarından, camiler aracılığıyla din görevlilerinden, medyadan, özellikle TV’deki dini tartışmalardan ve kitaplardan aldıkları görülmektedir.⁷

4 Sosyal hizmetler ve sosyal çalışma kavramları Türkiye’de aynı anlamda kullanılmakta ise de Batı dünyasında sosyal çalışma (social work) mesleğin adını, sosyal hizmet (social service) ise daha çok mesleğin çalıştığı hizmet alanını ifade etmek için kullanılmaktadır. Ayrıca sosyal hizmetlerin kapsamı ve tanımı için ayrıntılı bkz. Barker, Robert. “Social Work Dictionary”, NASW, Washington DC, 1999, s.453’den nakil Seyyar, Ali, “Sosyal Hizmet Ve Sosyal Pedagoji Odaklı Din Eğitimi Nasıl Olmalıdır? (Sosyal İlahiyat Mesleğinin Eğitimi)” Yaygın Din Eğitimi Sempozyumu (30.03. - 01.04.2012 – Ankara) <http://www.sosyalisayet.net/documents/07032012.asp> (03.07.2012); Seyyar-Genç. Sosyal Hizmet Terimleri, s. 684-6.

5 Seyyar, Ali-Genç, Yusuf. Sosyal Hizmet Terimleri, Sakarya Yayıncılık, Sakarya, s.2010, s. 180, 680, 694.

6 Durkheim, Emile Dini Hayatın İlkel Biçimleri, Çev. Fuat Aydın, Ataç Yayınevi, İstanbul, 2005; Weber, Max, Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu, Çev. Zeynep Gürata, Ataç Yayınevi, İstanbul 1999.

7 Koştaş, Münir, *Üniversite Öğrencilerinden Dine Bakış*, TDV Yayınları, Ankara, 1995, s.71; Günay, Ünver, *Erzurum Kenti ve Çevre Köylerinde Dini Hayat*, İstanbul: Erzurum Kitaplığı, İstanbul, 1999, s.228; Güngör, Özcan, “Modernizm Sürecinde Cami Cemaatinin Din Anlayışı (Batıkent Örneği)”, (Basılmamış Y.Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2004),

Cami ve cami temelli sosyal hizmetlere ilişkin çalışmalar ülkemizde oldukça azdır. Yaşlılara yönelik cami temelli sosyal hizmetlere ilişkin bir çalışmaya da rastlanılmamıştır. Cami temelli sosyal destek yaşlılık için son derece önemli olmasına rağmen öte yandan Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yaşlılara dönük hizmetlerinin henüz kurumsal bir yapıda cereyan etmediği görülmektedir.⁸ Örneğin daha çok özel günlerde huzurevi sakinlerini ziyaret veya yaşlıları konu edinen hutbeler ve vaazlar yaşlılara dönük hizmetlerin DİB tarafından uygulanan faaliyetlerdir. Bu kimi din görevlilerinin cami temelli din hizmetleri denilince akla ilk önce camiye bağlı olarak caminin açılması, ezanın okunması, namazın kıldırılması, hutbenin iradı, caminin temizliği gibi birkaç maddeden ibaret olduğunu ifade etmekle yetinmiş olmalarından da anlaşılmaktadır.⁹ Başkanlığın buna ilişkin planlamalar içinde olmasının yaşlılar için önemli olduğunu düşünmekteyiz.¹⁰

İslam dini yaşlıya pozitif ayrımcılık tanıyan bir dindir. Örneğin savaşta yaşlıya dokunulmaması, gayri Müslim yaşlıdan cizye alınmaması, Ramazan'da oruç tutmaya gücü yetmez hale geldiğinde oruç tutmaması, imamın, içinde yaşlı olan cemaate namaz kıldırırken daha kısa süreler okuması,¹¹ Hz. Peygamber'in hayatında bedduanın çok az kullanıldığı bilindiği halde yaşlı anne babasına ilgisiz davrananlar için "burnu sürtülsün"¹² tabirinin kullanılması, yağmur duasında rahmete vesile olacağı ümidiyle mutlaka yaşlıların bulundurulmasına dikkat edilmesi, genç olanın yaşlı olana selam vermesi gerekliliği, saygı ifadesi olarak insanın insana ayağa kalkması hoş karşılanmasa da bazı insanlar için ayağa kalmak hoş karşılanmıştır ki bunların başında yaşlıların olması bunlardan bazılarıdır.¹³

s. 81-87; Mehmet E. Köktaş, *Türkiye'de Dini Hayat, (İzmir Örneği)*, İşaret Yay., İzmir, 1993, s.159-160; Arslan, Mustafa. "Geleneksellik ve Yaşlı Dindarlığı: Taşrada Sosyal Hizmet Alamayan Yaşlıların Dindarlık Durumları Üzerine Uygulamalı Bir İnceleme" *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi* (2 (2009)), s.120.

8 Altaş, Nurullah, "Din Hizmetleri ve Dini Danışmanlık İlişkisi", *Dini Danışmanlık ve Din Hizmetleri*, Edit. Nurullah Altaş-Mustafa Köylü, Gündüz Yayıncılık, Ankara, 2012, s.31.

9 Onay Onay, Ahmet, "Cami Eksenli Din Hizmetleri". *Değerler Eğitimi Dergisi*, 4 (12), 2006, s.151.

10 Akbaş, Abdurrahman. "Sosyal Hizmet Bağlamında Yaşlılara Din Hizmeti", *I. Din Hizmetleri Sempozyumu*, C.2, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: Ankara, 2008, s.320-321.

11 Müsned, 2/525, 502.

12 Müslim, "Birr", 9.

13 Tan, Zeki. "Yaşlıya Din Hizmeti Sunarken Onların Yaşam Kalitesini Artırma ve Yaşlılığı Anlamlı Kılmada Dinin Tanıdığı Pozitif Ayrımcılığın Boyutları", *I. Din Hizmetleri Sempozyumu*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: Ankara, s.294-295; Beşer, Faruk, İslam ve Yaşlılık Sorunu, ÖZVERİ Dergisi, 2005. <http://www.ozida.gov.tr/default20.aspx?menu=ozveri&sayfa=ov4/ov4islamveyasli> (06.07.2012).

Bu bağlamda yaşlılar için cami temelli sosyal hizmetlerin uygulayıcılığını öncelikle camide görev yapanlar (imam-hatip, müezzin, kayyum, cami dernek yöneticileri), sonra da sırasıyla Diyanet İşleri Başkanlığı'na kadar din hizmetleriyle mükellef herkes yürütmeye çalışmaktadır. Dolayısıyla, cami görevlileri sadece cami içi ibadetleri yerine getirmiyorlar; bunun yanında, bu görevlilerin cami dışında dini anlam katarak yürüttükleri her türlü sosyal, kültürel ve geleneksel faaliyet de cami temelli dini/sosyal hizmet olarak kabul edilmektedir. İşte çalışma da esas olarak cami dışı dini/sosyal hizmet diye adlandırılan bu alana ilişkin yaşlıların temel sosyo-psikolojik beklentileri paralelinde düşünülerek dizayn edilmiştir. Çünkü cami dışı dini/sosyal hizmet alanında yaşanan sorunlar veya yeterince karşılanamayan beklentiler, cami içi din hizmetlerini de doğrudan etkileyerek özellikle yaşlıların yaşam doyumu ve sürekliliği, toplumsal desteği görmeleri ve en önemlisi sosyal olarak da uyumlu bir birey olarak yaşamlarını sürdürmelerini zorlaştırmaktadır. Bu bağlamda din adanının formasyonuna bağlı olarak sosyal hizmet maksatlı bireye ve topluma yönelmesi ve cami dışında aktif olması, toplum tarafından olumlu karşılık bulmakta olduğu söylenebilir.¹⁴ İfade edilenler paralelinde bu çalışmanın temel amacını, yaşlılığa ilişkin temel sosyo-psikolojik beklentilerin ışığında cami dışı dini/sosyal hizmetlere¹⁵, aktör olarak yaşlıların durum tanımlarını gözlem ve tecrübeye dayalı olarak nitel yöntemlerle ele alarak sosyolojik bir katkı sunmak oluşturmaktadır.

1) Araştırmanın Metodu

Çalışma nitel araştırma metodunun katılarak gözlem ve tecrübe teknikleri uygulanarak yürütülmüştür. Çalışmanın evrenini Erzurum Palandöken Güneş Camii'ndeki yaşlılar oluşturmaktadır. Bu evrende, katılımcılar bizzat

14 Altaş, Nurullah, "Din Hizmetleri ve Dini Danışmanlık İlişkisi", *Dini Danışmanlık ve Din Hizmetleri*, Edit. Nurullah Altaş-Mustafa Köylü, Gündüz Yayıncılık, Ankara, 2012, s.22.

15 Onay çalışmasında din görevlilerinin yürüttükleri cami temelli din hizmetlerinin iki boyuttan bahsediyor. Bunlar:

Cami içi din hizmetleri: Cami içi din hizmetlerini; *i.* ibadetlerin yerine getirilmesi, *ii.* dini konularda cami cemaatinin aydınlatılması, *iii.* caminin temizlik, bakım-onarım ve güvenliği ile ilgili işlerin yapılması şeklinde üç madde halinde özetlemek mümkündür. Cami eksikli din hizmetlerinin, cami içi din hizmetler boyutu daha çok camiyle ve vakit namazlarına devam eden cami cemaatiyle ilgilidir.

Cami dışı din hizmetleri: Cami dışı din hizmetlerini ise; *i.* dini ağırlıklı sosyal ve kültürel yardım hizmetleri, *ii.* mutlu olaylara ilişkin merasimlere katılma veya icra etme, *iii.* kederli olaylara ilişkin ziyaretlerde ve merasimlerde bulunma ve *iv.* dini telkin ağırlıklı psikolojik yardım hizmetleri olmak üzere dört başlık altında toplamak mümkündür. Sosyokültürel ve sosyo-psikolojik yönlü din hizmetlerini oluşturan ikinci boyutu ise, cami ve cami cemaati yanında daha çok toplumun geniş kesimleriyle ilgilidir. Onay, a.g.m., s.154.

gözlemlenerek ve bu gözlemler daha önceki tecrübelerimizle birleştirilerek sahadan veri toplanmıştır. Katılımcıların hemen hemen tamamı emekli kategorisinde yer almaktadır. Ancak emekliliğin ileri dönemlerinde (60–74) olanlar olduğu gibi daha erken (45–59) dönemlerinde olanlar da evrene dahil edilmiştir. Gözlemlenen kişilerin eğitim seviyelerinin kısmen yüksekliğini dile getirmek uygun olacaktır. Ancak bunun yanında eğitim seviyesi düşük yaşlılar da gözlemlenmeye çalışılmıştır.

İmkân ve sınırlılıklar bağlamında dikkat çekilmesi gereken birkaç nokta vardır. Öncelikle verileri sosyo-ekonomik ve eğitim seviyesi orta veya yüksek sayılabilecek yerleşim yerinden elde edilmiştir. Burada görev yapan din görevlisinin eğitim seviyesi de yüksek olup, aynı zamanda caminin mekânsal donanımının da yeterli olduğu tespitlerimiz arasındadır. Öte yandan çalışmamızda cinsiyete bağlı olarak bir ayırım yapılmamıştır. Her ne kadar bir eksiklik olarak görülsün de cami temelli sosyal hizmetler denilince akla öncelikle erkekler gelmektedir. Dolayısıyla sonuçlar değerlendirilirken bu sınırlılıklar dikkate alınmalıdır. Onay'ın dikkat çeken cami içi ve cami dışı din hizmetleri kategorileştirmesi¹⁶, geneli kapsayıcı niteliğiyle yaşlılar için cami temelli sosyal hizmetlere çerçeve oluşturmada bize yardımcı niteliktedir. Ancak bu çerçeve genelle ilgili olmakla birlikte cami içi ve dışı sosyal ilişkilerin yürütülmesine ve sürekli cemaatin çoğunun yaşlı olması hasebiyle onların sosyo-kültürel beklentiler, kuşak çatışması, ekonomik sorunlar ve yalnızlık gibi özel sosyo-psikolojik sorunlarıyla ilgili bir içeriğe sahip değildir. Bu bağlamda Onay'ın çerçevesinde doğrudan hizmet alanları gösterilirken, bizim çalışmamızda camideki genel ortamın yaşlılar için daha fonksiyonel hale nasıl getirileceğinin izlerini görmek mümkündür. Başka bir deyişle bizim çalışmamızda özneler yaşlılar olup, onların anlam dünyalarından cami temelli sosyal hizmetlere bakılmaya çalışılmıştır.

2) Yaşlılık, Sosyal Hizmetler ve Türkiye

Yaşlanma ve yaşlılık; kronolojik, biyolojik, fizyolojik, psikolojik, sosyo-kültürel, ekonomik ve toplumsal olmak üzere farklı boyutları ile tanımlanabilirken sosyolojik yaşlılık, bireyin içinde yaşadığı toplumdaki yaşla ilgili değerler ve normlar, diğer deyişle toplumda belirli bir yaş grubundan beklenen davranışlar ve o toplumun o gruba verdiği değerler ile ilgilidir. Dolayısıyla bu olgu, toplumda bireyler ve kurumlar arasında kurulan toplumsal ilişkinin hak ve sorumluluk zincirine göre bir düzen içinde akışına vurgu yapar.¹⁷ Toplum-

¹⁶ Onay, a.m., s.154.

¹⁷ Baran, Aylin. “Aile ve Yaşlanma”. A. Kasapoğlu-N. Karkıner, (Ed.). Aile Sosyolojisi, AÖF Yayınları, Eskişehir, 2011, s.18.

sal yaşlılık ise, bireyin toplum içindeki yaşamında, çalışma ve sosyal işlerinde gücünün ve yeteneğinin azalarak kaybolmasıdır.¹⁸

Bugün dünya ölçeğinde en çok kullanılan yaşlılık tanımı kronolojik perspektiften yapılan tanımdır.¹⁹ Dünya Sağlık Örgütü tarafından, yaşlılığa ilişkin bir sınıflandırma sistemi ortaya konulmuştur. Bu sisteme göre 45–59 arası “orta yaşlı”, 60–74 yaş arası “yaşlı” ve 75’in üzeri “ileri yaşlı” kabul edilmiştir.²⁰ Günümüzde yaşlılık sınırını birçok kaynak 65 olarak kabul etmektedir.²¹ Kabul edilen bu yaşın Batı standartlarında olduğu dile getirilmelidir.²² Çünkü Afrika’da ve Çin’de bu yaşın çok altındaki yaşlar da yaşlılık olarak kabul edilmektedir.²³ Ancak yaşlı bireylerin içinde yaşadıkları toplumun sosyokültürel koşullarının bireylerin kendilerini yaşlı olarak algılayıp algılamamalarında önemli bir faktör olduğu unutulmamalıdır.²⁴

Sosyal hizmetler ‘doğrudan doğruya ve birinci derecede insanın korunmasına ve geliştirilmesine yönelmiş etkinlikleri’ ifade eder.²⁵ Sosyal hizmet, birey ile sosyal çevresi (aile, iş, emeklilik, arkadaş, dost vb.) arasında etkileşimler sürecinde ortaya çıkan ve onların sosyal işlevselliklerini olumsuz yönde etkileyen sorunları ve farklı yaşam durumlarını değerlendiren, ele alan ve bunlara müdahale yetkisi olan bir meslektir. Sosyal hizmetin mesleki etkinlik odağı, “çevresi içinde birey”dir.²⁶

18 Hablemitoğlu, Şengül-Özmete, Emine. *Yaşlı Refahı Yaşlılar İçin Sosyal Hizmet*, Kilit Yayınları, Ankara, 2010, s.15; Arpacı, Fatma. *Farklı Boyutlarıyla Yaşlılık*, Türkiye İşçi Emeklileri Derneği, Ankara, 2005, s.18-20.

19 Bu kronolojik tariflere rağmen artık 65’inde ve daha sonrasında birçok insan “yaşlı” gibi davranmıyor. Günümüzde 70 yaşındaki bir insanın çalışmalarının ve etkinliklerinin yirmi yıl öncesinde 50 yaşındaki bir insanın yaptıklarına eşit olduğu söyleniyor. Kısaca, toplum yaşlanıyor ancak yaşlılar gençleşiyor denebilir.

20 Lopez, A.D., vd., Health Systems Performance Assessment Peer Review Technical Documentation, <http://www.who.int/healthinfo/paper40.pdf> (12.10.2012).

21 Erdil, Fethiye-Çelik, Sevilay. Şenol-Baybuğa, Media. Subaşı. Yaşlılık ve hemşirelik hizmetleri. Yaşlılık Gerçeği. Hacettepe Üniversitesi Geriatrik Bilimler Araştırma Merkezi, Ankara, 2004, s.59.

22 Güngör, Yaşlılık ve Din, s.256.

23 Phillipson, Chris. “Age”, The Cambridge Dictionary of Sociology, (s. 11-15) Edit. Bryan S. Turner, Cambridge: Cambridge Un. Press., Cambridge, 2006, s.15.

24 Baran, Aile ve Yaşlanma, s.161.

25 Kongar, Emre. *Sosyal Çalışmaya Giriş*, Sosyal Bilimler Derneği, Ankara, 1972, s.35 .

26 Tomanbay, İlhan. “Yaşlılara Yönelik Sosyal Hizmetler”, (Ağustos 2007, Ankara).

http://www.gebam.hacettepe.edu.tr/sosyal_boyut/yaşlılara_yonelik_sosyal_hizmet.pdf (01.07.2012); Bulut, Işıl (2006) *Sosyal Hizmet Uygulamaları El Kitabı*, Başkent Üniversitesi S.B.F. Sosyal Hizmetler Bölümü, Ankara, 2006, s.3-4.

1983 tarih ve 2828 sayılı kanun hükmünce Sosyal Hizmetler şu şekilde tanımlanmakta ve hizmetler de bu tanımdan hareketle koordine edilmektedir. Sosyal Hizmetler ‘Kişi ve ailelerin kendi bünye ve çevre şartlarından doğan veya kontrolleri dışında oluşan maddi, manevi ve sosyal yoksunluklarının giderilmesine ve ihtiyaçlarının karşılanmasına, sosyal sorunlarının önlenmesine ve çözümlenmesine yardımcı olunmasını ve hayat standartlarının iyileştirilmesini ve yükseltilmesini amaçlayan sistemli ve programlı hizmetler bütünü’dür.²⁷

Ülkemizde sosyal hizmetler genelde devlet eliyle yapıldığından toplumda sosyal hizmet algısı devlet merkezli bir anlayış oluşturmuştur. Oysa sosyal hizmetleri sadece devletin sosyal kurumlarına bırakmak sorunu çözmede sınırlı kalır. Bu bağlamda cami gibi sosyal ve dini mekanlara veya konuya ilişkin başka ara kurumlara ihtiyaç vardır. *Din hizmetlerinin insanın manevi anlamda mutluluğunu, toplumun ıslahını ve toplumsal barışın teminini kendisine amaç edinmesi, onun aynı zamanda sosyal hizmetleri de kapsayan bütüncül yanını teşkil eder.* Diğer taraftan sosyal hizmet kurumlarınca yürütülen faaliyetlerde milli ve manevi değerlere uygun biçimde uygulamaların yapılması bu faaliyetlerin toplumsal doku, gelenek ve değerler ile örtüşmesi adına son derece gereklidir.²⁸

Ülkemizde yaşlılar için, sosyal hizmet kurumlarında tesis edilmiş yaşam alanında kalma düşüncesi çok olağan bir durum olarak algılanmamaktadır. Çünkü ebeveynler ülkemizde çocuklarını bir bakıma kendilerinin gelecekte sigortası (sosyal destek)²⁹ olarak görme eğilimindedirler. Genel olarak “Allah oraların yokluğunu göstermesin ama çocuklarım (oğlum) beni oralara bırakmaz” şeklindeki yaklaşım kültürel, dinsel ve sosyal bir anlayıştan kaynaklanırlar.³⁰ Yaşlı bireyin huzurevinde kalmayı “aileden itilmişlik” olarak kabul ettiği, yetişkin evladın da böyle bir durumda “sosyal çevre tarafından ayıplanacağı” kaygısı ile sorumluluk duygusu taşıdığı söylenebilir. Bu yüzden birçok kişi anne ve babasını huzurevine göndermek istememektedir. Bunda huzurevlerinin “düşkünler evi” olarak algılanması da rol oynamaktadır.³¹ Ancak her şeye

27 Mevzuat, <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/614.html> (06.07.2012).

28 Seyyar, Ali, “Sosyal Hizmet Ve Sosyal Pedagoji Odaklı Din Eğitimi Nasıl Olmalıdır? (Sosyal İlahiyat Mesleğinin Eğitimi)” Yaygın Din Eğitimi Sempozyumu (30.03. - 01.04.2012 – Ankara).

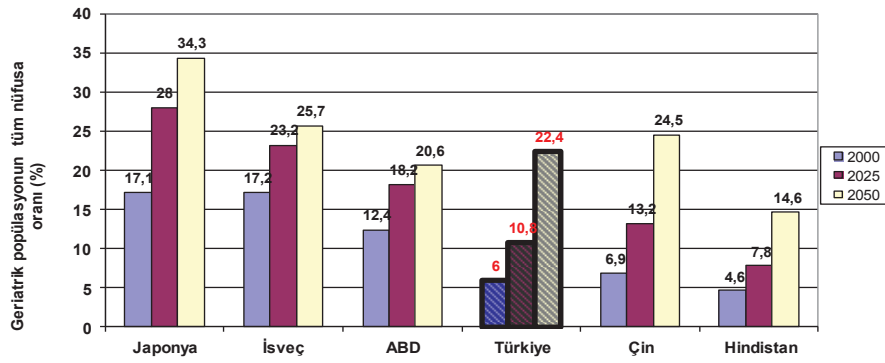
29 Aile üyelerinin ekonomik, duygusal ve araçsal olarak birbirlerine yardımcı olmaları “sosyal destek” terimiyle ifadelendirilmektedir. (Baran, Aile ve Yaşlanma, s.155).

30 Güngör, Yaşlılık ve Din, s. 262.

31 Atıla, Sevim. *Toplumsal Değişiminin Aile ve Yaşlılar Üzerine Etkisi*, Sakarya Ü.S.B. Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, 2006, s.56.

rağmen özellikle ekonomik sorunları olan, sağlık güvencesi olmayan, bakacak kimsesi kalmamış ve kimsenin eline bakmak istemeyen yaşlılar için huzurevleri bir alternatiftir. Gelişmiş ülkelerle kıyas edildiğinde Türkiye'deki huzurevi sayısı ve sakinlerinin sayısı oldukça az görünmektedir.³²

Türkiye'de ve Diğer Ülkelerde 2025-2050 Yıllarında Yaşlı Nüfusun Tüm Nüfusa Oranı³³

Günümüzde yaşlı nüfus oranlarına bakıldığında, 65 yaş ve üzeri kategorisinde Avrupa Birliği ülkelerinin % 17, Japonya'nın %19 ve ABD'nin % 13 olduğu görülür. Ülkemizin yaşlılığa ilişkin en son verisi aşağıdaki gibidir. Buna göre toplam nüfus 76.175.083 kişidir. Bu nüfus içinde yaşlıların oranı ise % 9.49 olarak görülmektedir.³⁴ Ancak yapılan nüfus artışı projeksiyonlarına göre bu oranın 2025 yılında % 10.8, 2050 yılında ise % 22.4 olacağı öngörülmektedir. Bu haliyle ülkemizdeki yaşlı nüfus oranı, gelişmiş Batı ülkelerinin seviyesine ulaşmamıştır.³⁵ Ancak bu açıklamalara göre Türkiye'nin genç olan nüfusu aslında giderek yaşlanmaktadır.³⁶

Modernleşme ve kentleşme sosyal süreçlerinin etkinliği dikkate alındığında; yaşlı bireylere hizmet veren huzurevi gibi kuruluşların sayısının arttığı

32 Tezcan, Mahmut, "Toplumsal Değişme ve Yaşlılık", Aile Yazıları II, (s. 237-244), T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Bakanlığı, Ankara, 1991, s.242; Güngör, Yaşlılık ve Din, s.262-263.

33 Yaşlanma Ulusal Eylem Planı Uygulama Taslağı Programı, s.10.

34 NVİ, (2011) *Yaş ve Cinsiyete Göre Nüfus İstatistiği* (Türkiye Geneli). http://www.nvi.gov.tr/Files/File/Istatistikler/Nufus_Kutukleri/pdf/Ya%5c5%9f%20Ve%20Cinsiyete%20G%3c%b6re%20N%3c%bcfus%20%4%b0statisti%4%9fi%20%202008.pdf (06.06.2012).

35 Baran, Aile ve Yaşlanma, s.162; Ayrıca bkz. Kurt, Gökhan. *Türkiye'de Yaşlılık Olgusuna Sosyolojik Bir Bakış (Sivas İli Örneği)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas, 2008, s.2.

36 Baran, Aile ve Yaşlanma, s.158.

görülse de aile yanında bakım anlayışı, gerek yaşlılar, gerekse yetişkin evlatlar tarafından dile getirilen bir durum olarak saptanmıştır. Türkiye’de 2012 verilerine göre 294 huzurevi vardır. Bu huzurevlerinin kurumlara göre dağılımı ise; devlete bağlı olarak toplam 105 huzurevi, diğer kuruluşların işlettiği huzurevleri olarak da toplamda özel kişilere ait 127, azınlıklara ait yedi, dernek ve vakıflara ait 33, yerel yönetimlere ait 20 ve kamu kurum ve kuruluşlarına ait iki huzurevi bulunmaktadır. 2012 yılında toplam 294 huzurevinde 19.652 kişi yaşamaktadır.³⁷

3) Yaşlılık, Din ve Cami Temelli Sosyal Hizmetler İlişkisi

Dünyada yaşlılık, din ve sosyal hizmetler hakkındaki çalışmaların Batı orijinli olduğu görülmektedir; bu çalışmalar genellikle kiliseye katılım, boş zamanların değerlendirilmesi şeklinde gönüllü olarak kiliselerde hizmetler, kiliseye üyelik ve yaşlıların dindarlık düzeyleri arasındaki ilişkileri konu edinmektedir.³⁸ Oysa İslamiyet’te kilise benzeri bir kurum olmadığı gibi sadece ibadetlere devamı dindarlığın ölçütü şeklinde yorumlamak bizi yanlış sonuçlara götürebilir.³⁹

Batıdaki durumun aksine, ülkemizde sağlık sorunları olmayan yaşlıların camiye ve dinsel içerikli kültürel faaliyetlere katılımının yüksek olduğu görülmektedir.⁴⁰ Böylelikle ülkemizde yaşlıların camilere en fazla devam eden top-

37 Yaşlanma Ulusal Eylem Planı Uygulama Taslağı Programı, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Özürlü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müd, Ankara, 2012, s.14 http://www.ozurluveyasli.gov.tr/upload/mce/tr_yaslanma_ulusal_eylem_plani_uygulama_programi.docx (12.10.2012).

38 Unruh, H. Rolland. “Religious Elements of Church-Based Social Service Programs: Types, Variables and Integrative”, *Strategies Review of Religious Research*, 40: 4,2004 ss. 317-335; Taylor, Robert.-Linda M. Chattars. “Patterns of informal support to elderly black adults: Family, friends, and church members”. *Social Work*, 31 (1986), ss.432-38; Krause, Neal, *Handbook of Religion and Social Institutions*, Edit. Helen Rose Ebaugh, New York: Springer Science Business Media, Inc, 2006; Krause, Neal.-Christopher G. Ellison- Keith M. Wulff. “Church-based emotional support, negative interaction, and psychological well-being: Findings from a national sample of Presbyterians”. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 37 (1998), ss.725-41.; Krause Neal.- Christopher G. Ellison.- Benjamin A. Shaw.-Jack P. Marcum.-Jason D. Boardman. “Church-Based Social Support and Religious Coping”, *Journal for the Scientific Study of Religion*, 40: 4, (2001), ss. 637-656; Ellison, Christopher-Linda K. George. “Religious involvement, social ties, and social support in a Southeastern community”. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 33 (1994), ss.46-61.

39 Çapcıoğlu, İhsan-Bilgin, Önder, “Yaşlılara Yönelik Sosyal Hizmet Uygulamaları Bağlamında Yaşlılık ve Din İlişkisinin Tarihsel Gelişimi ve Ülkemizdeki Durum Üzerine”, *EKEV*, 47-15 (103-112), 2011, s.111.

40 Akgül, a.g.m., s.50.

lumsal kesim olduğu düşünülmektedir.⁴¹ Bunun ana nedeni, caminin yaşlılar için kutsal bir mekân olmasının yanında “*gündelik yaşantının merkezi öğelerinden birisini oluşturduğu*” gerçeği de olabilir.⁴² Cami, yaşlılar için yalnız dini ibadetlerin yapıldığı ve huzura erişilebilen kutsal bir mekân değil, zamanın da değerlendirildiği bir alandır. Camiler yaşlılar için düzenli bir sosyal etkinlik, hastalar ya da ölenler hakkında bilgi alınabilen, hastalığında ziyaretine, ölüm haberinde cenazesine ya da taziyesine katılma imkânı sunan dinsel ve sosyal bir işlev görmektedir.⁴³

Toplumsal bir değer olarak dinin pratik uygulamaları olan ibadetlerin öğrenilip yaşanması her şeyden önce inananların sosyalleşmelerinin bir parçasıdır.⁴⁴ Camideki toplu ibadetlerin sosyolojik boyutunda da gözlemlendiği üzere ibadetlerin özü, biçimlerinde değil, bireysel ve toplumsal boyutlarıyla, insanın kendine yabancılaşmasını ve toplumdaki kopmasını önleme amacıyla gizli görünmektedir.⁴⁵ Başka bir deyişle ibadetlerin insan üzerindeki sosyalleştirici ve bütünleştirici yönleri onların bir yönüyle özünü teşkil etmektedir. Özellikle toplu ibadetlerde kişi hem bireysel anlamda toplumdaki yerini hem de toplumsal anlamda aidiyetini görmekte ve öz güvene bağlı toplumsal kabul oluşmaktadır. Bu bağlamda cami temelli sosyal hizmetler hedef kitlenin toplumsallaşması, dolayısıyla rehabilitesi açısından bir katalizör görevi üstlenmektedir.⁴⁶ O halde cami temelli sosyal desteğin boyutlarını belirlemeye dönük ilk denemede şunları dile getirebiliriz.⁴⁷

41 Cami cemaati üzerine yapılan bir çalışmada cemaate devam edenlerin yaş ortalaması olarak % 31'inin 55 yaş ve üstü olduğu görülmektedir. Bkz. Güngör, Modernizm Sürecinde Cami Cemaatinin Din Anlayışı, s. 31.

42 Yaşlı insanların dinsel olarak ibadetlerde birbirlerini teşvik ettikleri, sosyal olarak arkadaşlık ederek yalnızlıklarını giderdikleri, duygusal olarak sorunlarını paylaşarak hayatlarını kolaylaştırdıkları bilimsel tespitler arasındadır. (Krause vd., Church-based emotional support, negative interaction, and psychological well-being, s.727-30).

43 Arslan, a.g.m., s.122.

44 Wach, Joachim. Din Sosyolojisi, Ünver Günay (çev.), MÜİFV Yayınları, İstanbul, 1995, s.71 Ayrıca araştırmalarda, yaşlıların dini sosyalleşmesinde en güçlü kurum olarak aile ve cami önde görünürken, en zayıf dini sosyalleşme kurumunun ise okul olduğu ortaya konmaktadır. Geleneksel toplumlarda oluşan dinsel yorumların toplumsal işlevlerinin azalmasına karşın, bu yorumlar modern toplum şartlarında da kendilerini meşru kılarak devam ettirmektedirler. Arslan, a.m., s.120.

45 Özsoy, Ömer.-Güler, İlhami. Konularına Göre Sistematik Kuran Fihristi, Fecr: Ankara, 1997, s.351.

46 Özdemir, Saadettin. “Dini Sosyal Hizmetlerin Temelleri” *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Mayıs 2012, (125-138) 25, s.199.

47 Bu maddelerin çıkarılmasında Krause'nin *Handbook of Religion and Social Institutions*, adlı eserin s.152'de yer alan çalışmasından yararlanılmış; ancak, yeni maddeler eklenip içerik genişletilerek zenginleştirilmiştir.

- 1) Aynı saftaki fiziksel temasa bağlı yakınlık
- 2) Sosyal olarak benzer problemlerin yaşandığı alan olarak tecrübe aktarımı
- 3) Maddi olarak cemaate devam edenlerden alınan destek
- 4) Manevi olarak cami içi sohbetlerden ve ibadetlerden destek alarak mutlu olmak
- 5) Bizzat cami görevlisinin bir rehber uzman olarak destekçi olması
- 6) Dindarlık ölçüsü olarak dini hassasiyetleri daha fazla olanların manevi rehberliği
- 7) Sosyal temelli sorunlara çözüm sunmada fikirlerini sunabilmek ve bu türden sorunlarda tecrübeli olarak fikirlerine değer verilmesi.
- 8) İbadet esnasında ve öncesinde fiziksel aktiviteye bağlı olarak zihni duruluk ve aktif olma halinin yaşanması.
- 9) Her gün birlikte oldukları insanlarla hem dualarını birleştirmeleri hem de birbirleri lehine dua ederek kardeşliklerini pekiştirmeleri hali.
- 10) Birey yaşamın bütün dilimlerinde ait olma ve özdeşlik kurma ihtiyacı hissederek; camide yaşlı insan kendisini camiye ait bir birey hissettiği gibi bu çağda kendisi için en önemli özdeşim kuracağı kişi olarak da imamı seçme imkânına sahiptir.
- 11) Camideki yardıma ihtiyacı olan insanlara yardım edebilme imkânı bulmak: Başkalarına yardım edebiliyor olmak iki yönlü duygu temeli oluşturmaktadır. Birincisi ve en önemlisi birey kendisini işe yarar bir insan olarak görmesi kendine olan saygısını geliştirecektir, ikincisi de başkalarının problemleriyle ilgilenecek, kendi problemlerini belirli bir süre gündeminden çıkarmasını sağlar. Bu da ona daha aktif bir hayat sürme imkanı tanır. Yapılan çalışmalarda başkalarına yardım eden/edebilen yaşlıların depresyon veya benzeri hastalıklardan daha uzak oldukları saptanmıştır.⁴⁸

4) Yaşlılıkta Temel Sosyo-Psikolojik Beklentiler ve Cami Temelli Sosyal Hizmetler

Cami temelli sosyal hizmet uygulamalarının uygulayıcısı olacak din görevlilerinin şu ana kadar yapılan çalışmalarda daha çok inanç ve ibadetler ile ilgili konularda bilgi verici danışmanlık, aile içi ilişkilerde yaşanan problem-

⁴⁸ Krause, *Handbook of Religion and Social Institutions*, s.152.

lere, sosyal hayattaki ilişkilerde anlaşmazlıklara ve çatışmalara, ölüm ve hastalık anlamında moral desteğe ve yalnızlık çeken bireylere dostluk ve samimiyet gösterme çerçevesinde sürdürüldüğünü söylemek mümkündür.⁴⁹ Haddi zatında dini içerikli sosyal hizmetler, sosyal hizmet türlerinden birini teşkil eden, dini değerlere dayanan bir sosyal hizmet anlayışı ve uygulamasıdır.⁵⁰

Günümüz kentleşme sürecinde manevi sosyal hizmet aktörleri olarak din görevlileri, insan gruplarının sosyal ilişkilerini anlayarak toplumsal bağlamda sapma eğiliminde olan veya şahsi sorunlarını kendi gayretleriyle çözemeyen sosyal ve manevi sorunlu insanların problemlerini azaltmak, hafifletmek veya çözmek amacıyla kişilerin sosyal rehabilitasyonunu sağlamayı kendisine problem edindikleri takdirde cami temelli sosyal hizmetlere katkı yapmış olacaktırlar.⁵¹ Elbette bu denli etkili bir hizmet tıpkı bir sosyolog gibi halkı ve kültürünü anlayarak ortaya çıkardığı sosyal dünya ve problemleri hakkında bilgi sahibi olmaya ve bu bilgilerin ışığında da manevi içerikli sosyal problem çeken kişiler üzerinde uygulama yapmakla mümkün olacaktır.⁵² Bu açıdan din görevlileri için yaşlılık dönemindeki insanların beklentilerine sosyal hizmet açısından karşılık vererek proaktif faaliyetler yürütmek, onların nitelikleriyle yakından ilgilidir.

Ortak kültürel ve dinsel alanların kullanımları durumunda bireylerin kişilik özellikleri, değerleri, alışkanlıkları farklılık gösterse de uyum içinde yaşayabilmeleri için *yaşlılık döneminin en temel sorunlarını ve beklentilerini göz önüne alan ve yaşlılar tarafından üzerinde durularak ifade edilen şu hususların din görevlileri tarafından dikkate alınması, cami temelli cami içi ve cami dışı sosyal/dini destek hizmetlerinde oldukça önemli olduğu düşünülmektedir.*

a) Yetkiye Dair Beklentiler

İbadet mekanının yönetiminde çeşitli konulardaki sorumlulukların neler olduğu (dernek, müftü, müezzin ve imama ilişkin) ve kimden ne beklendiği bazen sorunlara sebebiyet verebilmekte ve genellikle din görevlilerinin yaşlılara ilişkin en büyük sorunları da bu alanlardan çıkmaktadır.

49 Altaş, Nurullah. "Dini Danışmanlığın Teorik Temelleri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 41: 41, (327-350), 2001, s.342.

50 Seyyar-Genç, *a.g.e.*, s.694.

51 Ülkemizde ilk defa hapisanelerde ve hastanelerde uygulama alanı bulan manevi sosyal hizmetlerde, bu hizmeti yürütenlerin yeterli düzeyde bilgi donanımına sahip olmamaları sebebiyle örneğin, cezaevine gidenler daha çok hapisteki insanların cami içi hizmet özlemlerine dönük uygulamalar gerçekleştirmişler, hastanelere gidenler ise bu işi sistematik vaaz etkinliği olarak algılamış ve hastane odaları vaaz salonları olarak kullanılmıştır. Altaş, *Dini Danışmanlık ve Din Hizmetleri İlişkisi*, s.22.

Bu bağlamda yaşlıların beklentileri çerçevesinde gözlemlenen şu hususlar dikkat çekicidir: Camide temizlik görevlisi varken çok rahat bir şekilde “*lavabolar niçin kirlî*” diye İmam’a sorması; zaruret halinde camiye gelemeyen din görevlisiyle ilgili olarak müftülük yerine cami derneğinden bir yetkiliye; “*İmam’a niçin izin veriyorsunuz*” çıkışı; unutulmuş bazı lambalar değiştirilmezse veya kaloriferler yanmazsa dernek yönetimi yerine ilk önce İmam’a, “*camiyeye gerekli ilgiyi göstermiyorsun*” demesi; camide icra edilen veya edilemeyen herhangi bir aktivite de verilen hediyeler az da olsa çok da olsa dernek yetkilileri yerine İmam’a, “*bu işler böyle yapılmaz ki*” diye uyarması; sesini beğenmediği gönüllü veya resmi müezzin için sık sık imama veya dernek yetkilisine “*bu müezzinin sesi iyi değil, ya imam okusun veya başka bir çare bulun*” diye şikayet ederek sorununu giderme yoluna gitmesi veya, “*biz camide 40 kişiyiz hoca bazen kendi müezzinlik yapıyor, bu bize hakarettir*” ifadesi cami içi ve dışındaki yetkiye dair sorunları gözönüne getiren örneklerden sadece bir kağıdır.

İfade edilenlerin bağlamı içerisinde bakıldığında tutumların cami içi ve dışı “yetki”ye dair olduğu ve sınırların belirsizliği veya karmaşıklığı sebebiyle sorunlar oluştuğu görülmektedir. Bunun yanında yaşlının kendisine alan açma ve yaşlılık dönemi talebi olarak dikkate alınma ve otoritesini hissettirme eğilimi de bu tutumlarda etkili olabilmektedir. Başka bir deyişle bazı yaşlıların söylemlerinde “yetkiye dair” bir sorundan ziyade kendi varlıklarını hissettirme isteği gözlemlenmiştir. Halbuki şehir merkezindeki cami cemaatinin büyük kısmı memur kökenlidir ve yetkiye dair ilişkileri gündelik hayatlarında yaşamış ve uygulamış insanlardır. Öyleyse özellikle yaşlı insanların bazen kendileriyle ilgili olmayan alanlara müdahil olabildiğini veya sorunun kaynağını kişiselleştirerek farklı mecralara çektiğinin bilinerek ibadet mekanının yönetiminde müftünün, imamın, müezzinin (varsa kayyumun) ve dernek yönetiminin yetkileri net bir şekilde ortaya konmaya çalışılmalıdır.

b) Yaşam Riski

Uzun yaşam beraberinde birtakım risklere de sebebiyet vermektedir. “Yaşlılıkta bakıma ve yardıma muhtaçlık riski artmaktadır. Bütün dünyada ve ülkemizde demografik değişimler, bakıma muhtaç yaşlı sayısının artacağını göstermektedir”.⁵³ İnsanlarda bakıma muhtaçlık korkusu 50 yaşlarında başlamaktadır. Yapılan bir çalışmada 50-60 yaşları arasında olan bireylerden % 67’si bakıma muhtaç hale gelmekten korktuğunu belirtmiştir. Dünyadakilerle

52 Seyyar-Genç., Sosyal Hizmet Terimleri, 2010, s. 666.

53 Tufan, İsmail. *Yaşlılıkta Bakıma Muhtaçlık ve Yeni Bir Bakım Kültürü*, 2006, s.8, (Basıma Hazır Kitap) http://www.itgevakif.com/pdfs/sosbaksigorta_itufan_sicher.pdf (04.07.2012).

paralel olarak Türkiye’de yaşlılar, en çok sakatlık, hastalık ve fakirlik korkusu yaşamaktadır.⁵⁴ Ülkemizde yaşlıların sık sık “Allah ele avuca düşürmeden emanetini alsın” ifadesi bu endişenin açığa vurumudur.

Yaşlılıkla birlikte ortaya çıkan fiziksel zaafaların onların aynı zamanda ibadet ve toplum hayatlarına da etki ettiği bir gerçektir. Bu bağlamda Camiye haftada bir defa gelen, görünüşte sağlıklı bir yaşlıya, niçin vakit namazlarına gelemiyorsun diye sorulunca, o yaşlı insanın; “cami merdivenleri çok dik, gözüm kararıyor” demesi; başka bir yaşlının caminin ısı problemini dile getirerek “hasta olursam bakacak kimsem yok” diye ifade etmesi gözlemlenen cami için çok problem oluşturmuyorsa da yaşlılar için risk oluşturan unsurların cami temelli sosyal hizmetlerde dikkate alınması gereken durumlarda biri olduğu görülmektedir.

Rahat ve ulaşılabilir aynı zamanda bizatihi mimarisıyla yaşlıların camide ibadet ve zaman geçirmelerini kolaylaştırıcı mekanlar olarak cami mimarisinin özenli olması özellikle yaşlılar için bir gereksinimdir. Örneğin dik merdivenler veya yerleşim mahalline uzak yerlere inşa edilen camiler bu konuda risk taşıyan unsurlardır. Görüldüğü üzere yaşlılık beklentileri çerçevesinde cami mimarilerinin bu riski dikkate alması bir zorunluluk olduğu anlaşılmaktadır.⁵⁵

c) Din Görevlisine Bakış ve Olmasını İstedığı Tipoloji

Camiye devam eden yaşlıların din görevlilerinden belediklerinin gerçekçi düzeyde olmaması sorunlar oluşturabilmektedir. Yaşlılar din görevlilerini “Peygamber postunda oturan”, “günahsız”, “Allah adamı/dostu”, “sözüne itibar edilen” ve “hata yapmayan”, “maddiyattan uzam münzevi”, insan olarak görme eğilimindedirler ve onlardan böyle olmalarını beklemektedirler.

Gözlem ve tecrübelerde arkadaşıyla şakalaşan bir din görevlisinin yaşlı bir insan tarafından “laubali”; bir defasında çocuklarına sert bir şekilde sesini yükselten görevliyi “merhametsiz”; randevuya birkaç dakika geç kaldığı için görevliyi “sözüne sadık değil” ve çocuklarla futbol oynayan görevlinin “çoluk çocuğun maskarası oldu” gibi ithamlar da bulunulması; ekonomik statü olarak din görevlisini aşağıda görme noktasında “hocaefendi yeni bir araba aldı, ev aldı, nasıl oluyor bu işler” gibi ifadeler yine benzer bakış açısına örnek teşkil etmektedir.

54 Tufan, *Yaşlılıkta Bakıma Muhtaçlık ve Yeni Bir Bakım Kültürü*, s.33.

55 2-5 Ekim 2012 tarihinde Diyanet İşleri Başkanlığı ve Mimar Sinan Üniversitesi Güzel Sanatlar Üniversitesi Mimarlık Fakültesi tarafından İstanbul’da organize edilen I. Ulusal Cami Mimarisi Sempozyumu bu konuda Başkanlığın istekli, tedbirli ve bilinçli bir ihtiyaç olarak cami mimarilerini yeniden düşündüğünü gösterir niteliktedir. Özellikle Gün Işık’ın, Mehmet Kerem Özel’in ve Osman Tunalı’nın çalışmaları konuyla yakından ilgilidir. Bkz. <http://www.camimimarisisempozyumu.com/> (11.11.2012).

Öte taraftan zaman zaman oruç tutan görevlinin “Allah dostu adam, haf-tanın çoğunu oruçla geçiriyor” diye övülmesi; Kur’an’ı Kerim’in bazı ayetlerinin yorumlarını iyi bilen görevlinin “hafız, su gibi Arapça biliyor” diye nitelenmesi; bir defa doğru rüya yorumlayan görevlinin “bu hocanın kalp gözü açık, rüyaya ilişkin söyledikleri aynen çıktı” gibi aşırı beklentileri yansıtan durumlarda ki bu ifadeler yukarıdaki eleştirel beklentilerin aksine sergilenen beklenti ve bakış-ların ifadelerini ortaya koymakta ve zamanla beklenti içinde olanlarda hayal kırıklığını beraberinde getirebilecek tutumlardır.

Yapılan araştırmada cami cemaatiyle din görevlileri arasındaki diyalog-ların bazıları ifadelendirilmiştir. Bu diyaloglar bir yönüyle de cami cemaati içerisinde özellikle yaşlıların din görevlisine bakış açıları ve onlardan beklen-tileri fikrini açığa çıkardığı kanaatindeyiz. Bu yüzden din görevlileri bu eğili-min farkında olarak beşeri yönlerini onların nazarlarında tahrifata sebebiyet vermeden ortaya koyarak yaşlıların bu konudaki beklentilerini daha makul sınıra çekmeye çalışmalıdır. Çünkü toplumsal yapıda insanların kendilerinin idealize ettikleri ahlaki ve sosyal davranışları kendilerinde olmasa bile özellikle idare eden konumunda olan kişilerde görmek istedikleri bilinmektedir.

d) Kişisel Tercihlere saygı

Maslow (1943), insan ihtiyaçlarını en alt düzeyden en üst düzeye kadar fizyolojik, güvenlik, sevgi ve ait olma, saygı görme ve kendini gerçekleştirme ihtiyaçları olarak sıralamıştır. Ancak yapılan araştırmalar özellikle yaşlılık dö-neminde bu hiyerarşinin tam olarak tersine döndüğünü ortaya koymaktadır.⁵⁶ Bu bağlamda camiye devam eden yaşlıların kimisi sandalye gibi kişisel eşyalar bulundurmakta kimisi de sürekli aynı yerde ibadete devam etmektedir. Ca-minin aslı yapısına ve ibadetin gerektirdiği şartlara riayetle birlikte bu türden taleplere saygı önemli görülmektedir.

Kişisel tercihlerin, yaşlılık dönemi beklentilerini etkileyerek cami içi-dışı sosyal hizmetleri belirlediğini görebiliyoruz. Örneğin daha önce camiye giden, ayaklarında kireçlemesi olan bir yaşlıya görevlinin “tabureyle namaz ka-bul olmaz, ya tabureni al veya ben kaldıracığım” demiş olduğunun aktarılması; yine sürekli mihrabın yanında namaz kılan yaşlının imam tarafından “caminin başka yerlerinde de namaz kılmalısın” ikazına maruz kalması; özellikle Rama-zan aylarında camideki rahleleri sahiplenmiş yaşlıların başka birisi tarafından kullanılmak istendiğinde “o benim rahlem veya Kur’an’ım diyerek eşyaları ki-şiselleştirmesi” yaşlıların kişisel kullanım alanları açısından kendilerine yeteri kadar saygı gösterilmediği düşüncesine sevk etmektedir. Yaşlı insanların kişi-sel haklarına saygı duyulduğu ve beklentilerinin göz önünde bulundurulduğu

56 Hablemitoğlu-Özmete, a.g.e, s.53.

özellikle konumuz itibariyle cami içi ve dışında ortaya konmasına önem verilmesi gereken hususlardan biri olduğu açığa çıkmaktadır. Böylece söz konusu bireylerde cami içi ve cami dışı alanlarda daha uyumlu, diyaloga açık ve daha bir yüksek moral oluşturacağı kanaatindeyiz. Bu durum yaşlıların ibadetleri yerine getirmede fiziksel açıdan yaşadıkları zorlukları kişisel olarak aşma istekleri veya her hangi bir eşya veya alanı kendileri için bireysel bir tercih konumuna getirmeleri onların içinde bulunduğu yaşlılık döneminin sonuçlarından olarak görülebilir.

e) Danışanın Kişisel Bilgilerini Muhafaza

Ülkemizde, Batıdaki yaşlıların hemen hemen bütün sorunlarında profesyonellerden destek alma tutumlarının aksine⁵⁷ her yaş grubunun ancak özellikle de yaşlıların, birçok sorunuyla ilgili din görevlilerine yöneldikleri bilinmektedir.⁵⁸ Bu bir yönüyle problem teşkil eden bir konuya da doğru yönlendirme ve ilk dinleme ile sosyal hizmetin gereklerini yerine getirmesinden önemli bir fırsattır. Özellikle yaşlıların fiziksel rahatsızlıkları büyük bir ihtimalle doktorlar tarafından takip edilmektedir, ancak onların yaşlılığa bağlı olarak yaşadıkları sosyal ve manevi sorunlarında ilk merci olarak din görevlilerini görmeleri cami temelli sosyal hizmetlerin temel dayanaklarından birini oluşturmaktadır.

Yine gözlemlerimiz açısından bir görevlinin yakından sorunlarını bildiği bir kişiyi başka bir ortamda örnek verdiğinin yaşlı tarafından duyulması sonucu, *“ben emin bildiğim için ona sorunlarımı anlatmıştım, ama o beni örnek göstererek arkadaşlarım arasında küçük düşürdü”* ifadesi; eşyle olan problemini anlatan kişiye görevlinin *“ne yaptın eşinle olan sorunlarını”* diye açıktan sorması; oğlundan dert yanan ve ilişkisinde çözüm bekleyen yaşlının, *“bunun oğlu da babasına hiç benzemiyor”* diyerek oğlula olan ilişkisinin açığa çıkarılması gibi kişisel bilgilerin görevliler tarafından ifşa edilmesi örnekleri gözlemlenmiştir.

Sadece yaşlılar değil bütün bireylerin şahsi bilgi ve durumlarının muhafaza edilmesi oldukça önemlidir. Cami temelli sosyal hizmetlerde de yaşlı insanların kendilerinin yeterince saygı görmediği veya mahremiyetinin dikkate alınmadığı hissi uyanması halinde, beklenen uyum yerine içe kapanma ve içte hesaplaşarak görevliyle veya bazen arkadaşlarıyla sosyal iletişimi kesme sonucu oluşturabilmektedir.

57 Krause Neal.-Christopher G. Ellison.- Jack P. Marcum. “The Effects of Church-Based Emotional Support on Health: Do They Vary by Gender?” *Sociology of Religion*, 63: 1, (2002), s.21-24.

58 Altaş, a.g.m., s.340.

f) “İşe Yarıyorum” Hissini Destekleme İçin Sosyal Sorumluluk

Yaşlı insanların, yaşlılık döneminde sosyal ihtiyaçlarını karşılamaları ve yalnızlık duymamaları, bir işe yaramaları, bir işi başarmaları ve toplumsal sorumluluk duygusunu tatmalarıyla yakından ilgilidir. Yaşlılık dönemi üstlenilen sosyal sorumluluklar bir bakıma yaşamı anlamlandırmanın da yoludur.⁵⁹ Cami ortamı içinde yaşlılara yapabilecekleri sorumlulukları vermek bu bağlamda önemlidir.

Hayatında hiç müezzinlik yapmayan yaşlı bir insanın görev verildiğinde, *“daha önce bir iş için hiç bu kadar heyecanlanmamıştım”* ifadesi; veya yine aynı görev kendisine öğretilen bir yaşlının *“müezzinlik yaptıktan sonra insanların bana hürmeti arttı”* mutluluğu; Peygamberin rumuzunun gül olduğu dolayısıyla bahçedeki güllerin bakımının bir yaşlıya verilmesi karşısında yaşlının *“hoca bizi peygambere komşu etti”* ifadesi vb. pek çok gözlem yaşlı insanlar için bir anlamda *“toplumsal sorumluluk”* özelliği taşımaktadır. Yaşlı birey bu sorumluluğu diğerleri ile paylaştıkça bir işe yaradığını düşünür ve bundan dolayı mutlu olur. Yaşlılara küçük de olsa verilmiş bu sorumluluklar belki onlar için yeni tecrübe olabilir, ancak yaşlının yalnızlığını giderip böylelikle *“yaşama bağlı olmayı”* pekiştirebilmesi böyle mümkün olacaktır.⁶⁰

Özellikle birkaç yaşlının dile getirdiği husus olarak değişik iş kollarından emekli olmuş insanlardan kendilerine meslekleriyle ilgili danışılması ve küçük görevler verilmesi halinde “onur” kabul ederek severek yapacakları yönünde beklentiler gözlemlenmiştir, bunun yanında bu tür talepler karşılığında aksi yönde cevapların verileceğinin de bilinmesi önemlidir. Örneğin çalıştığı kurumun kütüphanesinden emekli bir kişiye caminin kütüphanesiyle ilgilenme görevi verilmiş *“ben zaten yıllardır bu işi severek yapıyorum, kitapları görmek, onların okunduğunu bilmek son derece zevkli, benim vaktimi de almıyor zaten günde bir iki defa camiye geliyorum”* ifadeleri; dernek odasında her hafta yapılan kahvaltılarda öğretmenlik yılları ve günümüz Türkiye’sinin karşılaştırılması bir yaşlıdan istenmiş *“ben zaten kafamdaki şeyleri, gördüklerimi anlatıyordum...bu benim için hem kendimi tanıtmam hem de düşüncelerimi paylaşmam için sunulmuş birkaç dakika çok işe yaradı”* cümlesi; belediyeden emekli bir yaşlının, *“sağolsun hocam bana bahçe işlerini mutlaka sorar, ben de elimden geldiği kadar Allah’ın evine hizmet etmek ediyorum”* cümleleri bu bağlamda cami dışı kültürel ortamda cemaatin ve özellikle boş zamanı çok olan yaşlıların yeteneklerinin tanınıp geliştirilmesi sağlanması ve bireylerin boş zamanlarını değerlendirmesi için önemli örneklerdir.

59 Baran, Aylin G. “Yaşlılığın Sosyal Boyutu” http://www.gebam.hacettepe.edu.tr/sosyal_boyut/yaşlılığın_sosyal_boyutu.pdf (06.06.2012).

60 Baran, “Yaşlılığın Sosyal Boyutu”.

Böyle görevlendirmelerin yaşlıların beklentilerinin karşılanması yanında cami içi ve dışı çeşitli etkinliklerle cemaat arasında uyumu sağlayabileceği, “*hoca bana değer veriyor*” hissini vererek camiyle özdeşimi güçlendireceği ve gereksiz tartışma, dedikodu ve gücenmeler en alt düzeye indirme imkanı vereceği de düşünülmektedir.

g) Kutlu Günleri Anmak ve Bu günlerde Anılmak

Dini olarak özel kutlanan günlerde (Cuma, bayram, arefe ve kandil geceleri) normal mesai saatlerinde camiye gelme gücü ve imkanı olmayanlar bu gecelerde ve günlerde mutlaka birilerinin yardımıyla da olsa camiye gelmektedirler⁶¹.

Camide bugünlerde özel programların icra edildiğini dile getiren yaşlı bir insan, “*evde televizyondan da seyredirim, ancak burada birkaç insanın yüzünü görmem, hal hatır sormam benim sıkıntılarımı azaltıyor*”; başka bir yaşlının, “*birlikte tekbirler getirerek bayram namazı kılmak için çocuklarıma rağmen camiye gidiyorum*”, yine bir başka yaşlının, “*kandil günlerinde aynı işyerinden emekli arkadaşımın da geleceğini biliyorum, normalde camiye gidemesem de bu geceler için gitmeye çalışıyorum, hem de arkadaşımı yüzyüze görüyorum, o da benim gibi*” ifadeleri bu gerçeği göstermektedir. Bu gözlemlerde yalnızlık gibi bir sorunla birlikte yaşlıların topluluk ruhunu ve birlikteliğini özlediği görülmektedir. Yalnızlığın tatmini ve kollektif ruhun coşkunluğuna duyulan ihtiyaç cami temelli sosyal hizmetler için bir beklenti olabilmektedir.

Bir görevlinin kandil gecesini aradığı bir yaşlı, “*benim evlatlarım bile beni bu gece aramadı, ama camiden arkadaşlarım aradı*” sevinç; sürekli camiye geldiği halde son zamanlarda hastalıklar sebebiyle gelemediği için ziyaret edilen yaşlı bir insan, “*çocuklarım uzaklarda, ha deyince hemen gelemiyorlar, yalnızlık çekiyorum, ama hocamız ve arkadaşlarım beni yalnız bırakmadılar*”; “*bazen kendi kendime konuşmak zorunda kalıyorum, geçenlerde hocaya beni söylemişler, o da birkaç kişiyle ziyaretime geldi, inanın çok mutlu oldum, onlarla konuştum, derleştirdim...*” ifadeleri bu özel günlerde hatırlanmanın verdiği mutluluk ifadeleridir. Gözlemlendiği kadarıyla şehirleşmeyle birlikte başka bir çok toplumsal değişimin yaşanması sonucu bayramlaşma, hacca gidiş-geliş gibi ziyaretler artık daha çok camilerde yapılmaktadır, bizzat sosyal ve ruhsal temas sağlanarak evlerde yapılan ziyaretlerin yerini alan bu gerçeklik, bir taraftan camiyi mer-

61 Dînî ritüelleri yapamama ve dînî etkinliklere katılamama, sosyal hizmet gruplarının toplumsal yaşantılarını olumsuz yönde etkileyecektir. Çünkü bir özüre bağlı olarak gerçekleştirilemedikleri bir ibadet onlarda inandıkları bir dini emrin yerine getirilememesine sebebiyet verdiği için hoş karşılanmayacaktır. Bu yüzden, cami temelli sosyal hizmete muhtaç insanlar için ibadet imkânları onları sosyalleştirmede önemli bir araç olacaktır. Özdemir, “Dini Sosyal Hizmetlerin Temelleri, s.199.

keze koyarken diğer taraftan sosyal ilişkilerinin zayıfladığının bir işareti olarak görülebilir. O halde sosyal ilişkileri sıcak temasa dönüştürerek anlamlı hale getirmek özellikle yaşlılar için daha önemli hale gelmektedir.

Bu durum yaşlıların sorunlarını kendi aralarında konuşarak yaşam memnuniyetlerini arttırmaya çalıştıkları bilgisiyle örtüşmektedir. Örneğin bir araştırmada bir araya gelen yaşlıların %78,9'u aile sorunlarını konuştuklarını, %98,6'sı dini konuları konuştuklarını, %97,2'si sağlık sorunlarını konuştuklarını ve %97,2'si ise ekonomik konulardan konuştuklarını belirtmişlerdir.⁶² Ancak en önemli sorun olan yalnızlık için yapılması gereken, onlara samimiyet göstererek içtenlikle sevmek ve ilgi göstermektir. Bu anlamda cami, kentleşme ve modernleşme sürecinin en ciddi tehditlerinden olan yalnızlık karşısında bir sosyal aktör olma imkânına fazlasıyla sahiptir.⁶³

h) Farklı Düşünceden Gelen İnsanları Kaynaştırma

Yaşlı insanların içinde bulunduğu toplumdaki farklı mezhep ve meşrepteki veya aynı inanç grubundaki insanlarla iletişim ve paylaşma açısından belirli bir açıdan dini sosyalleşme yaşamaları önemlidir. Çünkü karşısındaki kişinin düşüncesine saygı göstererek ona değer vermesi, ortak mekan olan camide bir arada mutlu olabilmesi için mekanın ve mekana ilişkin sosyal çevrenin kültürünün bilinmesi önemlidir. Örneğin kendisi sol eğilimli siyasi bir görüşe sahip olduğu için camide sorun yaşayacağını düşünen yaşlı bir insan, *“benim başımdaki kasketim bana sanki yadırganıyor gibi geldi, ama sonra anladım ki öyle bir şey yok, hoca da çok gayretli birisi, benimle konuşur hal hatır sorar, hoca bana yakınlık gösterince diğer insanlardan da bana yakınlaşanlar oldu, kısa sürede burada arkadaşlar edindim”* ifadesi; Alevi olduğunu söyleyen bir yaşlı ise, *“uzun yıllar camiye giderim ancak çoğu benim Alevi olduğumu bilmez, geçenlerde bir vesileyle söylemek zorunda kaldım, hoca benimle ve Alevilikle ilgili güzel şeyler söyleyince her hangi kötü bir tepkiyle karşılaşmadım... şimdi kendimi daha rahat hissediyorum...”* ve *“ben camideki insanların çoğuyla siyasi olarak farklı düşünüyorum, ama imam ve dernek başkanı bunu bildiği halde gayet iyi geçiniyoruz, siyasi konularda da farklı düşünmeye devam ediyoruz”* tutumları farklı siyasi ve dini düşüncelere sahip insanların ibadet mekanında farklılıklarını koruyarak birlikte yaşam sürmelerine örneklik teşkil etmektedir.

Bunun yanında cami cemaati arasındaki iletişim atmosferini devam ettirmek için tüm önleyici kurallara karşın, aralarında dini anlayış, sosyal, kültürel ve siyasi farklılıklardan dolayı ihtilaflar da çıkabiliyor. Örneğin yaşlı bir insan, *“geçenlerde siyasetle ilgili tartıştık, Allah'tan hoca taraf tutmadı”* ifadesi; başka

62 Kurt, a.g.e, s.167.

63 Altaş, Dini Danışmanlık ve Din Hizmetleri, s.24.

bir yaşlının, *“hoca siyasi rengini hiç belli etmez, böylesi daha iyi”* düşüncesi; bununla birlikte bir yaşlının *“imam açık bir şekilde bir siyasi partiyi destekliyor ve onun toplantılarına gittiğini de anlatıyor, bazen bu konularda ihtilaflar yaşıyordum, şimdi bu camiye gelmeye başladım”* tutumu; başka bir yaşlının *“camide devam eden tefsir, hadis derslerine her cemaatten ve siyasi düşünceden insanlar katılıyor ve bizim aramızda da kardeşlik oluşuyor/pekişiyor”* ifadeleri de farklı düşüncelerin sorunlara dönüşüp dönüşmemesinde görevlinin fonksiyonunu ortaya koymaktadır.

Bu durumlarda sosyal hizmetin yürütücüsü olan din görevlisi, farklı düşüncelerin hepsini dinleyerek, sağlıklı karar almaya çalışmalıdır. İhtilaf edilen konunun fikhî bir konu olması dışında din görevlisinin herhangi bir siyasi konuda taraf olması ihtilafları büyütecek ve birliği zedeleyecektir. Böylesi durumlarda onları dikkatli dinleyerek haklılık taraflarını dile getirip, olaylara daha pozitif ve bütünleştirici bakabilmek görevli için en faydalı yöntem olarak görünmektedir. Çünkü bazı sosyal veya siyasal faaliyetlerin gençlik döneminde daha fazla yapılabilir özellikte olması, yaşlılık döneminde fikirlerin daha çok sabit kalacağı düşünülünce yaşlılar için ibadet mekanı veya sosyal alanda birlikte yaşama bir beklenti haline dönüşebilmektedir.

i) Yeni Arkadaş Grubu Oluşturma İmkânının Araştırılması

Cami ortamı yaşlılar için arkadaş grubu oluşturmanın bir yolu olabilir. Arkadaş grubu oluşturmanın ve ilişkileri kalıcı bir biçimde sağlamanın yolunun bireylerin birbirini anlama ve uzlaşma kültürüne sahip olmaları olduğu bilinince aynı mekanda ve aynı amaçla bulunan insanların böyle bir kültürü geliştirmelerinin çok kolay olacağı düşünülebilir. Yaşlılıkta aile ilişkilerinden daha çok arkadaş grupları önem kazanmaktadır. Çünkü ileri yaşlarda aile üyeleri ile her zaman birlikte bulunulmayabilir. Bu durumda daha çok arkadaşlık ve komşuluk ilişkileri önem kazanır.⁶⁴ Özellikle aynı gün içerisinde birden fazla karşılaşan insanların içindeki mutluluklarını ve sıkıntılarını paylaşabilecekleri insanlar olarak cami arkadaşlığı oldukça önemli olduğu düşünülmektedir.

Bu konuyla ilgili olarak yetmiş yaşından sonra bir kursa katılan yaşlı bir insan, *“benim için en büyük mutluluk bu yaştan sonra bir şeyler öğrenmenin yanında kursta yeni arkadaşlar edinmem”*; başka bir yaşlı, *“bu gece kurslarına sırf arkadaşlarla birlikte olmak için katılıyorum, yoksa ben Kur’ani’de sureleri de biliyorum”*; yine bir başka yaşlının, *“mahalleye yeni taşındım baktım ki camide arkadaşlar akşamları toplanıyorlar, ben de hem tanışmak hem de bir şeyler öğrenmek için bu kursa katıldım, benim için çok güzel oldu, cami köprü oldu*

⁶⁴ Baran, “Yaşlılığın Sosyal Boyutu”.

yani..”; görevli ve derneğin işbirliğiyle her cumartesi dernek odasında kahvaltı yapılmasının bir yaşlı tarafından anlaşılması olan, “her cumartesi hem namaz sonrası konuşuyoruz, tanışıyoruz hem de dostluğumuzu pekiştiriyoruz, kahvaltı herkese açık, çok güzel...” ifadeleri ileri yaşlarda arkadaş gruplarına olan ihtiyacı ve bunun cami ortamında sağlanmasının faydalarını gösterir örneklerdir. Yaşlılık dönemi sosyal ilişkilerin de aynı zamanda yavaşladığı veya zayıfladığı bir dönemi gösterir, bu bağlamda cami yaşlılar için yeni arkadaş ve sosyal ilişki kurma mekanı olarak bir beklentiye dönüşmektedir. Bu beklentinin karşılanması da daha çok sosyal aktivite veya kaynaştırıcı etkinliklerle mümkün olacağı benzetilmektedir.

j) Kuşak Çatışmasını Dikkate alma

Yaşlı insanların gençlik dönemlerine olan özlemi artar ve bu da yeni genç nesiller ile arasında sosyo-kültürel ve hatta ekonomik farklılıklardan kaynaklanan yaşam biçimi “kuşak çatışması” şeklinde problem olarak ortaya çıkabilir. Çünkü değişen hayat şartlarına uyumda zorlanan birey, etrafındaki insanları bundan sorumlu tutarak sosyal açıdan uyumsuz bir kişilik sergileyebilir. Ülkemiz için söylenecek olduğunda ayrıca yaşlı insanların etrafındakileri kendisine hizmet edecek insanlar olarak görmesi de değişik sorunlara sebebiyet verebilmektedir.⁶⁵ Özellikle son yıllarda din görevlilerinin eğitim seviyeleri yükselirken yaşları da düşmektedir. Yaşlılar ve gençler arasında olabilecek muhtemel iletişim kazalarının önüne geçilebilmesi için din görevlilerinin bunun farkında olarak hareket etmeleri uygun olacaktır.

Bu duruma ilişkin yapılan yorumlar: “hoca hep kendine göre konuşuyor, bizi kendisi gibi genç, aktif görmek istiyor...”; “camide bazı gençleri anlamıyorum ama hocanın da onlara yakın davranması beni şaşırtıyor”; “hoca bilgili, genç ama bizim fikirlerimizi pek değerli bulmuyor galiba...”; alışılmışın dışında bir durumla karşılaşınca örneğin her gün mihrabiye⁶⁶ okuyan görevlinin bir gün okumaması karşısında “bu gece ölür de şehit sayılmazsam senden davacıyım”; Ramazan’da çocukları camiye kazandırmak için ikram edilen çikolatalardan dolayı İmama “çocuklar bizim ibadet huzurumuzu bozuyor, bunun sebebi de çikolatalar, bu ikram işini bıraksa çocuklar camiye bu kadar fazla gelmez” tutumu hep yaşlı insanların görevlilerle olan kuşak çatışmasının bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

Yaşlıların bu ifadelerinde durumu kendilerinden kaynaklı bir sorun görmemeleri önemli görülmektedir. Çünkü yaşlılar kendi sosyalleştikleri dini

65 Peker, Hüseyin, *Din psikolojisi*, Sönmez Yayınevi, Samsun, 1993, s.110-111.

66 Bu ifade kelime anlamının dışında Erzurum’da namazdan sonra okunan aşr’ı şerif yerine kullanılmaktadır.

ortam ve atmosferi yaşamak ve bunu aktarmak istegindeler. Böyle durumlarda din görevlisinin bunun farkında olması, kuşak çatışmasından doğabilecek iletişim problemlerini asgariye indirebilir. Örneğin yine bu bağlamda kimi öğretilmesi istenen konuların varsa emekli din görevlileri tarafından yapılması teşvik edilmelidir. Hem emekli görevli hem de aynı kuşaktan olan hizmeti alan kimse bu işten mutlu olacaklardır.⁶⁷

k) Rollerin Sürekli Kılınmasında Cami

Bazı gerontologlar sosyal bağların zayıflamasının doğal bir sonucu olarak yaşlılığı rollerin azalması olarak tarif etmişlerdir.⁶⁸ Gerçekten insanlar yaşlılıkla birlikte emekli olarak iş rollerinden, eşinin ölümü durumunda eş olma rolünden ve çocukların yetişkin olarak başka yerlere taşınarak evi terk etmesinden dolayı aile reisliği veya baba/anne rolünden yoksun kalmakta veya anne-babalık rolü en aza indirgenmektedir. Bu geçişlerin hepsi de sosyal ilişkileri sürdürmede bireye zorluklar getirmektedir.⁶⁹

Buna ilişkin: *“emekli olunca hayatımda bir çok şey değişti ama mahalle ve camideki ilişkilerim benim en güzel düzenim...”*; *“eskiden bana işi çok düşenler hep arar sorardı, şimdi onlar yok ama camideki arkadaşlarım hala bana aynı değeri veriyor...”*; eşi vefat eden bir yaşlının, *“hayatımda çok büyük bir eksiklik oldu, ama camideki arkadaşlarım büyük destek oldular, şimdi toparlanıyorum...”*; *“benim gibi eşi olmayanlar caminin arka tarafında oturup, konuşuyoruz, dertleşiyoruz bir yerde rahatlıyoruz...”* ifadeleri bu bağlamda camiye devam eden insanların uzun zamandır doğum, sünnet, düğün ve ölüm olayları dolayısıyla bir ilişki içinde olduklarını ve bu ilişkilerin uzun yıllara dayandığının göstergeleridir. Uzun yıllara dayalı bu rollerde değişiklik olmadan rollerin sürüyor olması birey için hayatında bir süreklilik duygusu getirmektedir. Ayrıca camideki sosyal ilişkiler bu rollerin azalmasına bağlı olarak bireyin hayatında oluşan boşluğa alternatif bir alan sunabilmektedir. Bu bağlamda aile reisliği ve babalık gibi rollerde eksiklikler yaşayan yaşlı insanlar için, mahalledeki yetim, garip ve ilgiye muhtaç çocuklarla bu işe müsait yaşlıların tanıştırılarak kaynaştırılması pek çok yönlü bir fayda getirici bir faaliyet olarak değerlendirilebilir.

Sonuç

Toplumsal sınıfların ve yapının gerek devlet gerekse sivil toplum kuruluşlarınca bir arada düşünülmesi toplumsal bütünlük ve uyum için gerekli

67 Akbaş, a.m., s.322-325.

68 Krause, Neal, *Handbook of Religion and Social Institutions*, s.147.

69 Onur, Bekir. *Gelişim Psikolojisi (Yetişkinlik, Yaşlılık, Ölüm)*, V Yayınları, Ankara, 2006, s.342-343.

görülmektedir. Bu yüzden ibadet mekânlarını temel islami ibadetlere merkez olması yanında, yaşlıların kendilerini ait hissedebilecekleri mekanlar olarak görmesi ve onların yaşam memnuniyeti, üretimi, sosyal ilişkilerde devamlılığı ve en önemlisi yaşamlarının bu evresinin “boş ve işe yaramaz” olmadığı inancı sağlaması için sosyalleşme alanı olarak düşünülmalıdır. Böylelikle cami temelli sosyal hizmetlerin, dezavantajlı gruplar ile toplum arasında uyumu ve dengeyi sağlayacak ve bireye bir yönüyle manevi kavuşmaya imkan verirken (ibadetler esnasında Allah’la ilişki) diğer yönüyle de toplumsal bütünleşmede temel bir unsur olma yolunu açacağı düşünülmektedir. Örneğin ABD’de 60 yaşını geçmiş kişiler için düzenlenen ve yoğun olmayıp, kısa süreli bir program niteliğindeki Elderhostel, mimariden genetik mühendisliğine, deniz ekolojisinden beyzbol edebiyatına kadar çok çeşitli alanlara programlar gittikçe yayılmaktadır. Ülkemizde de benzeri uygulamaların ve çalışmaların en azından cami müstemilatı içinde başlatılması gerekli önemli görülmektedir. Aksi takdirde şehirde kendisinin yalnızlığını dinleyen, çocuklarıyla ve dostlarıyla yeterli paylaşımlarda bulunamayan yaşlılar evde kalsalar bile gerekli sosyal ilişkileri kuramamaktadırlar. Mevcut çoğu camilerin mimari özellikleri ve buralarda icra edilen hizmet niteliklerinde bu mümkün görünmese de ilerisi için yapılacak planlarda ve projeksiyonlarda bu örneklerin göz önünde bulundurulması önemli addedilmektedir.

Görüldüğü üzere yaşlılık fizyolojik olduğu kadar psikolojik ve sosyolojik bir olgu ve kategoridir. Topluların yaşlılığa yükledikleri anlam ve yaşlıya karşı toplumsal tutumları yaşlıların dünyadaki yaşayışlarını anlamlı kılmada en önemli etken olarak görülmektedir. Yaşlılıkta yaşanan sorunların çeşitli nedenlerle, geçiş toplumlarındaki yaşlılarda daha fazla olduğu düşünülmektedir. Bunun nedenlerinden biri, toplumun henüz bu yeni olguyu kültürel yapı içerisinde nereye oturtacağını bilememesidir. Ülkemizde de durum buna yakındır, artık çocukları tarafından bakıl(a)mayan veya maddi zorluklar nedeniyle zor şartlarda hayatlarını sürdüren yaşlıların varlığı bir gerçektir. Her ne kadar çalışmada bu tür yaşlıların talepleri doğrudan ele alınmamışsa da geleneksel yapının hala varlığını hissettirdiği Erzurum’da yaşlıların din görevlisinden beklentileri de oldukça çeşitlenmiş görülmektedir. Onlar ailelerinde yaşadıkları sorunları veya manevi kimi soru/sorunları cami ortamı içinde çözüme kavuşturma arzusundadırlar. Bu da zorunlu olarak cami temelli sosyal hizmetleri gözden geçirmeyi ve yaşlıların beklentilerini dikkate almayı akademik olarak dikkate sunmaktadır.

Yaşlılığa ilişkin yalnızlık, rol, statü ve gelir kaybı, barınma ve mekânsal sorunlar, kuşaklar arası çatışma, ulaşım, barınma, psikolojik ve biyolojik değişikliklerin meydana getirdiği zorluklar ve sosyo-kültürel beklentiler temel

olarak saptanmaktadır. Bu sorun ve beklentilerin cami temelli sosyal hizmet alanlarına yansımaları olmaktadır. Cami temelli sosyal hizmetlerin yürütücüleri olarak Diyanet İşleri Başkanlığı personelinin bu beklentilerin psikolojik, sosyolojik ve dini arka planlarını bilmeleri doyurucu bir sosyal hizmet için gerekli görülmektedir.

Bu bağlamda cami temelli sosyal hizmet uygulamacıları olarak din görevlilerinin caminin yönetiminde sorumlulukları belirlemesi ve bu anlayışı cemaate yerleştirmeye çalışması; camide yaşam riski oluşturacak fiziki düzenlemeleri elden geldiğince yerine getirmesi; camiye devam eden bireylerin birbirlerinden ve imamdan beklentilerinin gerçekçi bir düzeye inmesi için önlemlerin alınması; cemaatin kişisel alan oluşturmaya belli bir seviyede müsaade edilmesi ve buna saygı duyulması; herhangi bir beklentiye girmeden yaşlılara yakın ilgi, sevgi ve dostça muamelenin temel alınması; din görevlisini rol model olarak alabilecek yaşlı insanların en çok dinlenmeye ihtiyaç duyduğu ve sorununun/beklentisinin nazik bir manevi hekim edasında dinlendiğini görmek istemesi; boş zamanı olan yaşlılara mutlaka işe yaradıklarını hissettirici hem de kurumla özdeşim kurmalarını sağlayıcı sorumlulukların yüklenmesi; özel günler içinde elden geldiğince yaşlıların toplu ibadetlere katılmalarının teşvik ve takip edilmesi; rutinleşen ibadet ortamının çeşitlenmesinin sağlanması ve rutinin ülfet oluşturmaya fırsat verilmemesi; cami gibi ibadet mekanında her türden siyasi ve kültürel fikirden insanların olmasının normal kabul edilerek hepsinin saygıyla dinlenmesi ve bu toplumda yerleri olduğu ve birlikte mutlu olunabileceğinin dini yollarının gösterilmesi; cami ortamının yaşlılar için en iyi arkadaş grubu oluşturma mekanlarından biri olarak yaşlılar arasında farklı ortak zevkleri olan insanlar arasında grupların oluşturulması ve cemaate yeni katılanların birbirleriyle bu anlamda tanıştırılıp kaynaştırılması ve nihayet din görevlilerinin kendi kuşaklarıyla yaşlı insanların dünyalarının farklı olduğunu bilerek kuşak çatışması denilen olgunun farkında hareket etmeleri önemli görülmekte ve bu hususların cami temelli sosyal hizmetlerde tespit edilen yaşlıların talepleri olarak önerilmesi uygun görülmektedir.

Kaynakça

Akbaş, Abdurrahman. "Sosyal Hizmet Bağlamında Yaşlılara Din Hizmeti", *I. Din Hizmetleri Sempozyumu*, C.2, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: Ankara, 2008, s.319-329

Akgül, Mehmet. "Yaşlılık ve Dindarlık: Dindarlık, Hayattan Zevk Alma ve Mutluluk İlişkisi –Konya Huzurevi Örneği" *Dini Araştırmalar*, 19: 7 (2004): 19-56

Altaş, Nurullah, "Dini Danışmanlığın Teorik Temelleri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, .41 (41), 2001, ss.327-350

....., “Din Hizmetleri ve Dini Danışmanlık İlişkisi”, Dini Danışmanlık ve Din Hizmetleri, Edit. Nurullah Altaş-Mustafa Köylü, Gündüz Yayıncılık, Ankara, 2012, s.22Arpacı, Fatma. *Farklı Boyutlarıyla Yaşlılık*, Türkiye İşçi Emeklileri Derneği, Ankara, 2005.

Arslan, Mustafa. “Geleneksellik ve Yaşlı Dindarlığı: Taşrada Sosyal Hizmet Alaman Yaşlıların Dindarlık Durumları Üzerine Uygulamalı Bir İnceleme” *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 2, 2009, ss. 112-125

Atila, Sevim, *Toplumsal Değişmenin Aile ve Yaşlılar Üzerine Etkisi*, Sakarya Ü.S.B. Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, 2006

Baran, Aylin G. “Aile ve Yaşlanma”. A. Kasapoğlu-N. Karkıner, (Ed.). Aile Sosyolojisi, (s.134-165) Eskişehir: AÖF Yayınları. 2011

Barker, Robert. “Social Work Dictionary”, NASW, Washington DC, 1999.

Bulut, Işıl. *Sosyal Hizmet Uygulamaları El Kitabı*, Başkent Üniversitesi S.B.F. Sosyal Hizmetler Bölümü, Ankara, 2006.

Çapçioğlu, İhsan-Bilgin, Önder, “Yaşlılara Yönelik Sosyal Hizmet Uygulamaları Bağlamında Yaşlılık ve Din İlişkisinin Tarihsel Gelişimi ve Ülkemizdeki Durum Üzerine”, *EKEV*, 47-15, 2011, ss.103-112

Durkheim, Emile. Dini Hayatın İlk Biçimleri, Çev. Fuat Aydın, Ataç Yayınevi, İstanbul

Ellison, Christopher-Linda K. George. “Religious involvement, social ties, and social support in a Southeastern community”. *Journal for the Scientific Study of Religion*,33 (1994) ss.46-61.

Emiroğlu, Vedia. *Yaşlılık ve Yaşlılığın Sosyal Uyumu*, Şafak Matbaacılık, Ankara, 1995

Erdil, Fethiye-Çelik, Sevilay. Şenol-Baybuğa, Media. Subaşı. Yaşlılık ve hemşirelik hizmetleri. Yaşlılık Gerçeği. Hacettepe Üniversitesi Geriatrik Bilimler Araştırma Merkezi, Ankara, 2004,

Günay, Ünver, “Erzurum Kenti ve Çevre Köylerinde Dini Hayat”, İstanbul: Erzurum Kitaplığı, İstanbul, 1999,

....., “Türkiye’de Dini Sosyalleşme”. *Türkiye I. Din Eğitimi Semineri*. Ankara: İlahiyat Vakfı Yayınları, 1981, ss.192-199.

Güngör, Özcan, “Modernizm Sürecinde Cami Cemaatinin Din Anlayışı (Batıkent Örneği)”, Basılmamış Y.Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2004.

....., “Yaşlılık ve Din”, Din Sosyolojisi El Kitabı, Edi., Akyüz, N.-Çapçioğlu, İ., Grafiker Yayınları, Ankara, 2012

Hablemitoğlu, Şengül-Özmete, Emine. *Yaşlı Refahı Yaşlılar İçin Sosyal Hizmet*, Kilit Yayınları, Ankara, 2010

Karataş, Seviğ, “Sosyal Değişme ve Yaşlılık”, (ss.152-162) Antropoloji ve Yaşlılık, G. Erkan, V. Işıkhana (Ed), H.Ü. Sosyal Hizmetler Yüksekokulu, Ankara, 2000.

Kongar, Emre. *Sosyal Çalışmaya Giriş*, Sosyal Bilimler Derneği, Ankara, 1972

- Koştaş, Münir, *Üniversite Öğrencilerinden Dine Bakış*, TDV Yayınları, Ankara, 1995
- Köktaş, Mehmen Emin. *Türkiye’de Dinî hayat, (İzmir Örneği)*, İşaret Yay., İzmir, 1993
- Krause Neal.- Christopher G. Ellison.- Benjamin A. Shaw.-Jack P. Marcum.-Jason D. Boardman. “Church-Based Social Support and Religious Coping”, *Journal for the Scientific Study of Religion*, 40: 4, (2001), ss. 637-656;
- Krause Neal.-Christopher G. Ellison.- Jack P. Marcum. “The Effects of Church-Based Emotional Support on Health: Do They Vary by Gender?” *Sociology of Religion*, 63: 1, (2002), ss.21-24
- Krause, Neal, *Handbook of Religion and Social Institutions*, Edit. Helen Rose Ebaugh, New York: Springer Science Business Media, Inc, 2006.
- Krause, Neal.-Christopher G. Ellison- Keith M. Wulff. “Church-based emotional support, negative interaction, and psychological well-being: Findings from a national sample of Presbyterians”. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 37 (1998), ss.725-41.
- Kurt, Gökhan. *Türkiye’de Yaşlılık Olgusuna Sosyolojik Bir Bakış (Sivas İli Örneği)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas, 2008 “Huzurevleri”
- Lopez, A.D., vd., Health Systems Performance Assessment Peer Review Technical Documentation, <http://www.who.int/healthinfo/paper40.pdf> (12.10.2012)
- Onay, Ahmet, “Cami Eksenli Din Hizmetleri”. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 4 (12), 2006, ss.149-175
- Onur, Bekir. *Gelişim Psikolojisi (Yetişkinlik, Yaşlılık, Ölüm)*, V Yayınları, Ankara, 2006
- Özdemir, Saadettin. “Dini Sosyal Hizmetlerin Temelleri” *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Mayıs 2012, Sayı:25, ss.125-138.
- Özsoy, Ömer.-Güler, İlhami. Konularına Göre Sistemantik Kuran Fihristi, Fecr Yay., Ankara, 1997
- Peker, Hüseyin, *Din psikolojisi*, Sönmez Yayınevi, Samsun, 1993
- Phillipson, Chris. “Age”, *The Cambridge Dictionary of Sociology*, (s. 11-15) Edit. Bryan S. Turner, Cambridge: Cambridge Un. Press., Cambridge, 2006
- Seyyar, Ali-Genç, Yusuf. Sosyal Hizmet Terimleri, Sakarya Yayıncılık, Sakarya, 2010,
- Tan, Zeki. “Yaşlıya Din Hizmeti Sunarken Onların Yaşam Kalitesini Artırma ve Yaşlılığı Anlamlı Kılmada Dinin Tanıdığı Pozitif Ayrımcılığın Boyutları”, *I. Din Hizmetleri Sempozyumu*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: Ankara, ss.273-302
- Taylor, Robert.-Linda M. Chattars. “Patterns of informal support to elderly black adults: Family, friends, and church members”. *Social Work*, 31 (1986), ss.432-38;
- Tezcan, Mahmut, “Toplumsal Değişme ve Yaşlılık”, Aile Yazıları II, (s. 237-244), T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Bakanlığı, Ankara, 1991

Tufan, İsmail. *Birinci Türkiye Yaşlılık Raporu 2007*, GeroYayınları: Antalya, 2007

Unruh, H. Rolland. "Religious Elements of Church-Based Social Service Programs: Types, Variables and Integrative Strategies", *Review of Religious Research*, 40: 4, (2004) ss. 317-335;

Wach, Joachim. *Din Sosyolojisi*, Ünver Günay (çev.), MÜİFV Yayınları, İstanbul, 1995

Weber, Max, *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, Çev. Zeynep Gürata, Ataç Yayınevi, İstanbul 1999.

Yapıcıoğlu, Arzu, *Modernleşme Süreci ve Yaşlılık: İki Yerleşim Yerinde Modernitenin Yaşlılığa Etkileri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi, Muğla, 2009

Sosyal Ağ Kaynakları

Baran, Aylin G. "Yaşlılığın Sosyal Boyutu"

http://www.gebam.hacettepe.edu.tr/sosyal_boyut/yaslilikin_sosyal_boyutu.pdf (06.06.2012)

Beşer, Faruk, *İslam ve Yaşlılık Sorunu*, ÖZVERİ Dergisi, 2005. <http://www.ozida.gov.tr/default20.aspx?menu=ozveri&sayfa=ov4/ov4islamveyasli> (06.07.2012)

Cukaz, Mehmet. A. (2006) "Yaşlıları Beslemeyelim Ölüme Terk edelim" 2006

<http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=272963> (04.07.2012)

Mevzuat, <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/614.html> (06.07.2012)

NVİ, *Yaş ve Cinsiyete Göre Nüfus İstatistiği* (Türkiye Geneli-2011)

http://www.nvi.gov.tr/Files/File/Istatistikler/Nufus_Kutukleri/pdf/Ya%20c5%9f%20Ve%20Cinsiyete%20G%20c3%b6re%20N%20c3%bcfus%20c4%b0statisti%20c4%9fi%20%202008.pdf (06.06.2012)

Seyyar, Ali "Sosyal Hizmet Ve Sosyal Pedagoji Odaklı Din Eğitimi Nasıl Olmalıdır? (Sosyal İlahiyat Mesleğinin Eğitimi)" Yaygın Din Eğitimi Sempozyumu (30.03. - 01.04.2012 - Ankara) <http://www.sosyalsiyaset.net/documents/07032012.asp> (03.07.2012)

Tomanbay, İlhan. "Yaşlılara Yönelik Sosyal Hizmetler", (Ağustos 2007, Ankara)

http://www.gebam.hacettepe.edu.tr/sosyal_boyut/yaslilara_yonelik_sosyal_hizmet.pdf (01.07.2012)

Tufan, İsmail. *Yaşlılıkta Bakıma Muhtaçlık ve Yeni Bir Bakım Kültürü*, (Basıma Hazır Kitap,2006) http://www.itgevakif.com/pdfs/sosbaksigorta_itufan_sicher.pdf (04.07.2012)

Yaşlanma Ulusal Eylem Planı Uygulama Taslağı Programı, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Özürlü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müd, Ankara, 2012.

http://www.ozurluveyasli.gov.tr/upload/mce/tr_yaslanma_ulusal_eylem_plani_uygulama_programi.docx (12.10.2012).